

KOLOZSVÁRI BOLYAI TUDOMÁNYEGYETEM
ERDÉLYI TUDOMÁNYOS INTÉZET

BOCSKAI GÁBOR
EGERESI SÍREMLÉKE ÉS MESTERE

ÍRTA
HEREPEI JÁNOS

KOLOZSVÁR, 1947
MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET R.-T.

A történelmi emlékekben gazdag, szépséges Erdély egyik, sokszori emlegetettsége ellenére is ismeretlen, illetőleg tisztázatlan műemlékét szeretném feltárni. Ennek következtében alábbi tanulmányomban három kérdést óhajtanék megoldani:

1. egy költött alaknak végleges megsemmisítése után az egeri református templomban nyugovó ifjú személyazonosságának megállapítását;
2. egy, eddigelé csak név szerint ismert, jeles kőfaragó-szobrászunk életrehívását egyetlen, biztosan felismerhető műve alapján;
3. egy XVI. századbeli ismeretlen magyar bibliafordítás nyomának meghatározását.

E kérdések megfejtése annál könnyebb lesz. mivel az eredeti forrásokból a kellő adatok önként kínálkoznak. Hiszen eddigelé is csupán az volt az akadály, hogy az emlékünkel foglalkozó helyrajzírok megelégedtek a közvetítők önkényes betoldásával, a latolgatás nélküli közlemények következtében pedig csekély jelentőségűvé kellett süllyednie egy olyan alkotásnak, amely kellő megbecsülésünkre mindenképpen számot tarthat.

1.

A kalotaszegi Egeres község XV. századbeli csúcsíves ízlésben épült templomában a szentélyrész déli falában mészkőből faragott reneszánsz síremlék van befalazva. Már helyzeténél fogva megállapítható, hogy jelenleg másodlagos helyet foglal el. Erre bizonyosság lehet az a körülmény, hogy

a) mai helyén, az egyházi építkezési rendszer követelménye szerint, eredetileg annak az 1493-as évszámmal ellátott szentségtartó fülkének kellett állania, amely a helyébe került sírkő miatt a szentély északi falába szorult¹;

¹ Aprólékos kidolgozású gótikus szentségtartó fülke, mészkőből kifaragva. Rajta: felülről lefelé haladó irányban elhelyezett két lombos ág

b) a sírkő faragott felülete meglehetősen koptatott Ez a jelenség határozottan arra az állapotra utal, amikor ásott vagy talán rakott sír fölibe², a templom padlózatába volt beleillesztve. Itt azután hosszabb időn keresztül lábbal való állandó tapodásnak volt kitéve.

A templom földjéből történt kiemelés időpontját kutatva, fel kell tételeznünk, hogy valamelyes nagyobb szabású építkezés vagy javítás alkalmával kellett történnie. Ilyenre utal a torony falába elhelyezett 1609. évbéli kőtáblácska. Ennek nem egészen biztos megfejtésű szövege szerint Bíró Ambrus idejében vagy költségével rakták a mostanit megelőző tornyot³. Jóval későbbi évszámot örökít meg ugyancsak a torony falába illesztett másik emléktábla. E szerint 1727-ben Mátyás György papsága idejében építették a mai tornyot. Van azután még egy harmadik évszám is, amelyre figyelemmel kell lennünk. Ezt magán a sírkövön találjuk⁴. Ezt az utóbbi, sok bonyodalomra alkalmat adott feliratocskát a kő szöveglapjának aljára vésték, mégpedig a sorvezetéstől derékszögben eltért irányban, a felirat betűinek mélységéhez viszonyítva pedig meglehetősen felszínes felületi szintben.

Ez a *TB | AO | 1616* véset bizonyítja, hogy amikor megszületett, kövünknek már mai helyén kellett állania. Ugyanis ha e feliratocska akkor került volna a kőre, amikor még a templom padlózatában volt beágyazva, abban az esetben a vésésnek mind lélektanilag, mind pedig a helyzet adottságánál fogva is a szövegbeli sorvezetés irányát kellett volna követnie. Első pillanatra ugyan mostani helyzete is rejtélyesnek tetszik, ha azonban meggondoljuk, hogy a falba illesztett kőre már csak nagyon kényelmetlen, vagyis csak mélyen guggoló helyzetben lehetett volna az utólagos vésést faragni, könnyen megérthetjük, hogy e rövid ideig tartó és a megállapodáshoz már nem tartozó pótmunkához miért választotta a feliratocskát készítő egyén a sokkal kényelmesebb, derékszögben meghajolt testtartással is elvégezhető műveletet. Ilyenformán e négy betű és ugyanannyi szám az előállításán dolgozó felsőttesttel párhuzamos, viszont a szöveget olvasó látogató testtartásától

között jobb sarkánál lecsapott hegyű, kerek talpú pajzsban balharánt pólya; felette: hosszanti élére állított kapcsos könyv; alatta: a pólyával párhuzamosan elhelyezett nyelű szekerce élével lefelé és kifelé fordítva. A címer alatt I . 8 . 9 . 3 évszám.

² A XVI.—XVIII. szdbeli feljegyzések szerint rakott sír a neve a faragott kővel vagy téglával kirakott falú földalatti sírűregnek.

³ A N(N) : 1609 / TVR . AMBS / . . BIRO //

⁴ Az emlékek felkutatásában Daróczi Ferenc esperes úr volt eléggé meg nem hálálható segítségemre.

90°-ra eltérő vonalvezetésű helyzetbe került. Ha azután e véset kiképzését megfigyeljük, megállapíthatjuk, hogy nem annyira alkalmi firkáló karcolta be hegyes vasszeggel, mint amilyenre a néhány centiméterrel odébb látható 1573 évszám mutat példát, hanem bár felületesen, de mégis csak szerszámmal dolgozó falusi *kontár* mesterember készíthette.⁵ Éppen ezért feltételezem, hogy *T. B.* annak a kőművesnek avagy molnárnak a nevét rejti, aki a sírkő kiemelésének és falba való illesztésének műveletét akarta megörökíteni.⁶

A falbaillesztés időpontjának feltételezetten helyes megállapítása után feltehetjük a kérdést: ugyan mi is indíthatta az egyházközség gondos vezetőit, hogy a kő kiemelésére gondoljanak! Hiszen ekkora már régecske kihalt a Bocskai-család erdélyi, illetőleg kapcsolt részekbeli ága, más templomokban pedig minden lelkiismeretfurdalás nélkül tovább hagyták a padlózatba beágyazott sírköveket, mígnem azok véglegesen, vagy legalább is nagy részben el nem koptak. Erre a kérdésre feleletet abban a törésben keresek, amely becses emlékünket derékban ketté roppantotta. A továbbiakban azonban nagyon ingoványos talajra találnék elkalandozni, ha kövünk szerencsétlenségét netalán-tán lezuhanó mennyezetbordázatok ütésének vagy bármi más külső erőszak következményének merném állítani. Elég csupán az eredményt megállapítanunk, hogy a törés a címerkép alatti szövegrész 3—5. sorának néhány szavát és évszámát csaknem maradéktalanul elmorzsolta. Ennek következtében az itt nyugovó ifjú életkora és halálozási időpontja bizonytalanná vált, s így az utókornak bőséges lehetőséget nyitott a találgatásra. Így történhetett, hogy tudós BENKŐ JÓZSEF az 1788—1793 közti időben — nem tudhatni, mi alapon — 1550-re helyezi a halálozás idejét,⁷ GÖRGÉNYI CSÍSZÁR IMRE egeresi lelkipásztor 1782-ben készített másolatába s utána a közlők hosszú sora egészen a mai napig, teljesen önkényesen a falbaillesztés (1616) évét pótolta be a kimorzsolódott évszám helyére.

Kevés ilyen magános emlékünk van, amelyet irodalmunkban annyiszor ismertettek, mint éppen e sírkő. Oka ennek az a körül-

⁵ A *kontár* szót eredeti, e korbéli jelentésében céhen kívüli iparos fogalmára használom.

⁶ Mesterünk *kontár*-voltát bizonyíthatná az a körülmény, hogy mesterjegyet nem használt; de éppen ez a körülmény azt a gondolatot is felveti, hogy a kezdőbetűk talán mégis a megrendelő (a lelkipásztor ?) nevét rejtik. Ez azonban nem fontos, hiszen a személyazonosság kikutatásakor sokkal döntőbb jelentőségű a létrejövétel keltének és módjának megállapíthatása.

⁷ Bethlen Farkas »*Historia de rebus Transilvanicis*« című munkájának Benkő Józseftől gondozott V. és VI. kötete (Cibinum, 1789—93) 540.

mény, hogy a rajta levő címer bizonyosága szerint, az alatta nyugodott ifjú a nagy BOCSKAI ISTVÁN fejedelem családjához tartozott. Minthogy pedig a család mesés eredetét legelőször éppen e kövön örökítették meg, az életrajzírók soha nem mulasztották el, e forrásból merítve, Micz bán nemzetségbeli Simon hetes ikerfiainak históriáját idézni.⁸ Tekintettel arra a körülményre, hogy emlékünkszövege jóval Bocskai fejedelemmé létele előtt jött létre, mutatja, hogy e származtatás keletkezését még sokkal korábban, a késő-középkor csodás mesevilágában lehetne keresnünk.

A kötetlen formájú, egyszerű mese-közlésen kívül e sírkő teljes szövegének ismételtetésével is többször találkozunk. Minthogy pedig a kezembe került egész vagy csonkított idézetek kivétel nélkül mind hibásak,⁹ föltétlenül szükségesnek tartom a teljes felíratot betűhíven újra közölni.¹⁰

⁸ Régibb íróink közül e mesét elsőnek Szamosközy István, Bocskai fejedelem történetírója jegyezte fel 1604-ben [Szilágyi Sándor, Szamosközy I. történeti maradványai. IV, 240]; majd Alvinczi Péter kassai pap Károlyi Zsuzsánna fejedelemasszony felett 1622. július 1-én tartott halotti beszédében [Exequiae Principales Az az Halotti pompa. Fejérváratt 1624. 217—9]; továbbá Bethlen Farkas, i. m. VI, 328—32 beszéli el. Az újabbak közül csak Soós Elemér cikkét [Turul 1892. 30] említem.

⁹ a) Elsőnek Görgényi (Csiszár) Imre egeresi református lelkipásztor jegyezte le a teljes felíratot az egyházközségi anyakönyv utolsó lapjára a következő megjegyzés kíséretében: „Pro Curiositate in memoriam descriptum An(n)o 1782. 2-da 8-bris per me Emericum Görgényi mp. Parochus.” A szövegből kitöredezett szavakat és számokat önkényesen kiegészítette, illetőleg betoldotta. Másolata különben ezen kívül sem teljesen hű. Ámbátor kéziratát nyomtatásban sehol sem közölte, mégis — Benkő Józsefet kivéve — mindenik közlő az ő olvasását fogadta el irányadónak. — Az anyakönyvből való kijegyzésért Balla Mihály lelkipásztor úrnak mondok köszönetet.

b) Másodiknak Benkő József örökítette meg a sírkő distichonjait Bethlen Farkas i. m. függelékében [VI, 540]. Olvasása eltér Görgényiétől.

c) Bartalis Antal jegenyei plébános Notitia Parochiae Jegenyensis. Kolozsvár, 1794. 15. lapján, közli a verseket Daróczi János egeresi papnak Görgényit követő másolata alapján.

d) Szirmay Antal nyomtatásra 1797-ben előkészített, de csak 1803-ban (Budán) kiadott »Notitia Topographica Politica Inclyti Comitatus Zempléniensis« című művének 68—9. lapján a teljes latin szöveget s a kő aljára faragott mesterjegyet és egyéb bekarcolást közli. Bár olvasása eltér a Görgényiétől, az időpontra nézve mégis csak őt követi.

e) Időrendben ezután a tíz éves br. Kemény László teljes magyar fordítása maradt reánk 1845. augusztus 12-ről. Kézirata, amely mindenben Görgényi másolatának fordítása, az egeresi református egyházközség tulajdonában van (Lemásolásáért Balla lelkipásztor úrnak mondok köszönetet).

f) A Hon és Külföld cikkírója 1846. december 17-i 101. szám 393—5. lapján megjelent »Miczbán« című cikkben ismerteti.

g) 1853-ban a Hetilap 32. száma adja a síriratot (e lappéldányhoz nem sikerült hozzájutnom, azért e hivatkozást Kővári László, Erdély

XIII REZ 13

A ZE(N)T IANOS LATASA ZE(N)T LELEK MONDASA
BODOGOK A HALOTTAK KIK AZ VRBA

HALNAK MEG MERT ATTOL FOGVAN NIVGODALOM
BA VADNAK.¹¹

Sokszorosán tagolt reneszánsz-pajzsban hátulról nyílvezzővel átlőtt ágaskodó, lebegő oroslán hét kunkorodó farokkal; jobbában balharánt irányú, hosszú nyílvezzőt tart felfelé, baljával pedig a nyakán áthatolt nyílvezzőt fogja. Kísérők: *G* — *B* betűpár. Pajzstartók: kiterjesztett szárnyú angyalkák, bal, illetőleg jobb szárnyukat fejük fölé emelik.

EPITAPHITVM EGREGII ET ANTIQVI STEMMATIS NO
BILITATE ORNATI VIRI DOMINI GABRIELIS BOCZKAI
QVI DIEM CLAVSIT AN(N)O AET..... XI.. CHRISTI
VERO 15.....¹²

HAC SVB BOCZKAIVS GABR..... EPVLTVS
DVLCE QVIESCENTIS MORE, QVIESCIT HVMO

nevezetesebb családai. Kolozsvár, 1854. 50. lapjáról idézem. De már ebből is megállapíthattam, hogy elfogadja Görgényi önkényesen betoldott évszámát, ellenben az életkort másképpen közli).

h) Névkönyv az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház számára. 1872. Kolozsvár, 1872. 21. lapján Görgényi másolatát és Kemény fordítását ismétli a latin szövegben számtalan olvasási hibával.

i) Bunyitay Vince, Micz bán és a Bocskay, Soós, stb. családok származása: Turul 1889. 30; részleteket közöl Szirmay után.

j) A mondát tartalmazó szövegtörödéket és fordítást idézi Mihály Elek, Egyháztörténeti adalékok: Prot. Közl. 1896. 292. Közleménye mindenben átveszi a Névkönyv hibáit. Különben talán mindkét közlemény szerzője ő maga.

k) Sándor Imre, A kismarjai Bocskai-család: Gen. Füz. 1904. 2; dolgozatában Soós Elemér ny. honvédezzredes kéziratából átvett fordítást mutat be.

l) A teljesség kedvéért még megemlítem, hogy — tudomásom szerint — Szabó Géza mérai református lelkész is leírta e síremlék szövegét Kalotaszeg multjáról készített nagyobb szabású kéziratós adattárában.

¹⁰ A nyomda-műszaki nehézségekre való tekintettel a szöveg összevont betűit (ligaturáit) szétválasztva kell közölnöm; az ebből adódó betűfajtabeli különbségeket nem jelzem; az *N* betű kalapszerű rövidítési jelét a megfelelő helyen () jel között feloldom. A szövegben a kőfaragó hibájából több helyen fordul elő *B* betűből átjavított *R*; ezt külön nem jegyzem meg; ki nem javított tévedéseit a szöveggözlésben magam sem helyesbítem. Erre más helyen fogok kitérni, itt csak felkiáltójellel hívom fel rájuk a figyelmet.

¹¹ E sorocskát az előbbinek végződésétől kezdve, függőlegesen lefelé kanyarította a kőműves. Az így adódott helyzet azt bizonyítja, hogy előbb az ábrázolásos részt faragták ki s csak azután kezdték el a feléje és alája helyezett sorok vésését, különben ugyanilyen sortörés látható a kastély kapuzatának feliratában is.

¹² Az 5-ös számnak csupán sarlója-vége vehető észre.

VIX DVM COANTIGEBAT FLORENTIA TEMPORA VITAE (!!)
 OCCVBVIT FATO PRIMA IVVENTA SVO (!)
 HIC GENVS A MICZBAN SIMONE TRAHEBAT AVITVM
 CVIVS SEPTENA PBOLE EBAT AVCTA, DOMVS, (!!)
 SEX IVBET EXPONNI CONIVNX, QVOS FORTE FERENTI (!)
 OBVIVS IT MICZBAN RES PATEFACTA FVIT
 INFANTES MICZBAN FAMVLIS MELIORIBVS VSVS
 CAVTE CLAM TIMIDA CONIVGE, CVRAT ALI,
 ATQVE VBI CREVERVNT NVMEROS AVXERE SVORVM
 EX HIS BOCZKAIVS VIR PIVS ORTVS ERAT.
 DIGNVM FORTVNA MVLTO MELIORE FVISSE.
 ET GENVS ET VIRTVS ET PIA VITA DOCENT

A szöveg alatt közepén: egyszerű vonalkörben balszakállától megfosztott nyílveendő hegyével lefelé állítva; szárával hanyattfektetett Z betűn hatol keresztül, teteje pedig keresztszerűleg végződik. Kísérete: S — I betűpár.¹³ Ez alatt balkézre: mindkét oldalán megtört vonalkeretbe helyezett későbbi korú vésés: TB | AO | 1616, jobbkezre pedig 1573 bekarcolás.

A fenti idézet tartalmát külön nem taglalom, egyes részeire is csak annyira és akkor szándékozom kitérni, amennyire és amikor szükségem lesz az előre bocsátott pontok igazságának bizonyítására. Minthogy pedig csak a rongált sorok helyes kiegészítése után állapítható meg az itt nyugovó egyén személyazonossága, elkerülhetetlennek tartom, sorra vennem az eddigi önkényes kiegészítéseket, hogy azokból kiindulva, kísérlejem meg a megfelelőt kiválasztanom, vagy újabb változattal helyettesítenem.

Bárha legtöbb betoldás a címer alatti ötödik sor kiegészítéséhez szükséges, mégis ez jelenti a legkönnyebb feladatot, ugyanis a szokásos sírfelirati kifejezések közül csupán a versmértéknek s az értelemnek leginkább megfelelő szavak illesztendők helyükre. Az eddigi közlések közül BENKŐ e sorok hiányainak pótlását meg sem kísérelte. GÖRGÉNYI „Hac sub Botskaius Gabriel jacet umbra sepultus” kiegészítést adott. SZIRMAY ANTAL az „umbra” helyébe „aede” szót helyettesített. Velök szemben azonban azonnal meg kell állapítanunk, hogy mind ez, mind pedig amaz helytelen. Az *umbra* (árnyék) szót ugyanis csak akkor választhatták volna, ha a vers a halott fejéhez szabad földbe állított hasábos sírkőre vésetett volna. [Ebben az esetben ugyanis (különösen a szokottabb délutáni halottlátogatáskor) a sírkő csakugyan árnyékot vet az eléje temetett elköltözött sírjára.¹⁴ Az *aedes* szó épületet, építményt

¹³ A mesterjegy rongált állapotban van.

¹⁴ A könnyebb megértés kedvéért megismétlem azt az általános szokást, hogy a földbe a sírt kelet—nyugati tájolással ásták, a koporsót pedig úgy eresztették alá, hogy a láb a keleti, a fej pedig a nyugati

jelentvén, csakis földfeletti rakott sírboltra,¹⁵ legfennebb a templomnak külön erre a célra épített kápolnájára vonatkozhatnék. E találgatásokat elvetve, tegyük a helytelenített kifejezések helyébe azt a szót, amely a sírkőlapot, mint fedőlapot jelentheti. Ennek a *moles* (tömb, kőtömb) szó felel meg a legjobban. Sorunk vele így alakulna: HAC SVB BOCZKAIVS GABRIEL IACET MOLE SEPVLTVS. Ez azután mind a hexameter verslábainak, mind pedig az értelemnek is tökéletesen megfelel. Természetesen a kőnek mindég csak eredeti helyzetére, a padlózatba beillesztett sírfedőlapra kell gondolnunk. Állításom bizonyítására különben eléggé közeli példát sorolok fel. A szomszédos Gyerővásárhelyen ma hasonlóképpen a templom falába illesztve találjuk Gyerőfi Gáspárné Mikola Erzsébet sírjának fedőlapját 1575-ből. Ennek első sora szerint: CASPARIS HAC SAXI SVB MOLE (quiescit?) VXOR (stb.).¹⁶ De ugyanerre említhetek példát a kolozsvári házsongárdi temetőből. Az 1643-ban elhunyt Járai Sámuel unitárius püspök kőkoporsójának szövege szerint: MARMORIS HAC SVBTER MOLE RECONDIT HVMVS (stb.). A gyalui temető-

végébe kerüljön. A betemetett sírt azután vagy felhantolták és akkor nyugati végéhez hasábos sírkövet vagy fejfát állítottak; ennek keleti, vagyis halottfelőli lapjára vésték a szokásos szöveget; vagy pedig elegyengették a földet, akkor azután a sír fölé kőlapot, illetőleg koporsóformára faragott kőtömböt helyeztek. A sima kőlapra a szöveget úgy vésték, hogy a sír lábánál álló alak szemsíkjával legyen párhuzamos vonalvezetésű, míg a koporsóformára faragott kőtömbön, az oromzat által szétválasztott déli és északi lap adódván, a vésetek a megfelelő oldalon állók számára váljanak olvashatókká. Itt említem meg, hogy az utóbbi forma az ú. n. családi sírok szokásos sírköve és ezért a déli lap a férfi, az északi pedig a nő emlékére vésendő szöveg számára volt használatos; ha azonban nevezetesebb közéleti férfi sírját jelölték vele, abban az esetben mindkét lapot az ő számára szánták. Így a déli lapra vésték az elhunyt érdemeit kellőképpen magasztaló verssorokat, amelyeket általában véve, jobb poétákkal készíttettek, míg az északi lapra került az életrajzi adatokat tartalmazó, rendes körülmények között kötetlen formájú szövegrész. Az itt említett első és harmadik típus a szabadföldben való temetések esetén mint az időjárás viszontagságainak leginkább ellenálló forma volt használatos, míg a kőlapot s a fejedelmek meg nagy előkelőségek teste részére készített sírládát majdnem csak a falakon belőli temetésekhez választották. A templomon belőli sírkőlapokat mindég a szentély, illetőleg a hajó hossz tengelye irányában helyezték el, kivételt inkább csak az oltáros templomok képeztek, ahol némelykor az oltár elé történt padlózatba való beágyazásuk. — Az itt elmondottakat azért tartottam szükségesnek a kelleténél is jobban részletezni, hogy világosan elképzelhető legyen a Bocskai-síremlék eredeti elhelyezése s egyúttal szemléltetőbbé váljék az *umbra* szó értelme is, kirekesztve annak másvilágot jelentő jelentésváltozatát.

¹⁵ Bolton boltozatos építményt: szobát, itt kriptát értettek.

¹⁶ A kő jelenleg úgy van a falba ágyazva, hogy a sorvégződéseket a XVIII. század második felében készült szószék eltakarja.

ből is idézhetek; ennek azonban eredeti értelme már nem fedti pontosan a valóságos helyzetet, minthogy a felirat Jezerniczki János fiainak hasábos sírkövére készült 1633-ban: SVB HAC ERECTA MOLE (stb.) QVIESCVNT (stb.).¹⁷

A sírvers hiányainak tisztázása után, a további következtetések megtétele érdekében, szükségesnek vélem annak magyar fordítását is közölnöm:

E kőlap alatt a földbe temetve, a megpihenők szokása szerint édesen nyugszik Bocskai Gábor.

Alig hogy elérte élete viruló korát végzete következtében elpusztult ifjúsága elején.

Ősi eredetét Mic bán Simontól nyerte, akinek házatája hét magzattal gyarapodott.

Felesége hatot kitenni parancsolt; az őket vivővel véletlenül szembe találkozik Mic bán. A helyzet felfedeztetett.

A kicsinyeket megbízhatóbb szolgálóival gondoztatva, remegő felesége előtt óvatosan eltitkolva, nevelteti Mic bán.

Mihelyst azonban felserdültek, övéinek számát gyarapították. Ezekből származott Bocskai, a jámbor férfiú.

Hogy sokkal jobb sorsra lett volna méltó, azt mind származása, mind deréksége, mind pedig jámbor élete bizonyítja.

A fenti sorokba foglalt csekély utalások alapján most már megkísérhetjük a kitöredezett személyi adatok megállapítását. A verssorok azonban mindössze csak annyit adnak tudunkra, hogy

a) az itt nyugovó BOCSKAI GÁBOR a közismert (kismarjai) Bocskai-család tagja. Ezt tanúsítja a Mic bán-nemzetség-féle leszármazás elbeszélése, továbbá a Bocskai István kolozsvári szülőházára elhelyezett emléktábláról is ismerős címer kiábrázolása.¹⁸

b) Az életkor megállapításánál föltétlenül tekintetbe veendő szövegsorok elárulják, hogy a kő alatt édesen alvó alig érte el (szó szerint: alig érintette) élete viruló korát (vix dum contigerat florentia tempora vitae), mert végzete következtében elpusztult ifjúsága elején (occubuit fato prima iuventa suo). Ennek alapján a címer alatti szövegrész harmadik sorában megmaradt évszámtöredéket GÖRGÉNYI önkényesen a kö-

¹⁷ Az első és a harmadik példát »A kalotaszegi templomok, cintermek és temetők régi sírkövei«, a másodikat pedig »A kolozsvári házsongárdi temető XVI—XVIII. századbeli sírkövei« című kéziratos munkámból idézem.

¹⁸ Erdélyi Történelmi Adatok. IV, 166., — Jakab Elek, Kolozsvár története. II, 451. — Sándor Imre, Kolozsvár címeres emlékei. 34.

vetkezőképpen egészítette ki: „Qui Diem Clausit Aō aetatis XXI Christi”. Elmulasztotta azonban megfigyelni azt a körülményt, hogy a kövön megmaradt *XI*-es számcsonk előtt több hely maradt, mint ahány betű és szám részére helyet kért, viszont a *XI* mögött még mindig kínálkozott kb. egy betűnyi üres hely. Ha azonban a tőle pótolta *aetatis* szóhoz a birtokosjelző *suae*-t is hozzávennők, abban az esetben elől pontosan betöltené a hiányokat, anélkül hogy a *XI* elé még egy *X*-es szám részére is helyet kellene engednünk. Ez különben annál kevésbé baj, mert a *XI* után is maradt üres hely; ide netalán az *V*, sokkal inkább azonban a *X* számot illeszthetjük. E művelettel aztán meg is állapíthattuk Bocskai Gábor 19 évre terjedett életkorát. Ez különben már csak azért is valószínűbb, mert a 14 éves gyermeket még századokkal ezelőtt sem mondták ifjúnak (*iuvenis*-nek), viszont a 21-nél idősebb korban levő már házasulandónak számítódnán, semmiképpen sem találta reá az alig felserdült ifjú életkorára célzó, előbbi idézet. Ennélfogva a kimorzsolódott szavakat így merem kiegészíteni:

QVI DIEM CLAUSIT ANNO AETATIS SVAE XIX
CHRISTI

Utoljára maradna a halálozási időt tartalmazó sorocska, kezdetén az előbbi mondatot folytató *VERO* jelzővel, utána pedig az évszám nyomaival, míg a hónap és nap megjelölése (már t. i. ha volt ilyen) teljesen kimorzsolódott.

Ezzel a sorral kapcsolatosan nehezen megindokolható önkényes eljárással találkozunk Görgényinél és utána — Benköt kivéve — az összes többi közlőnél. Ugyanis a kő aljára utólagosan, sőt egészen más vonatkozásban felírt *1616* évszámot ide halálozási időpontul betoldották. Minthogy pedig ez a módszer eleddig minden latolgatás nélkül fogadtatott el, végtére is meg kellett indulnia a keresésnek egy olyan Bocskai Gábor után, aki 1616-ban — szerintük — 21 éves korában elhunynak volt.

SZAMOSKÖZY ISTVÁN, Bocskai fejedelem történetírója, magyar nyelvű feljegyzései között elmondja Bocskai István genealógiáját. E szerint: Sulyok Balás leánya volt Bocskay Istvánnak az anyja, kit Bocskay György vőtt volt. Bocskay György leányi ezek: Bocskay Erzsébet, Bátori Kristófné; Bocskay Anna, Kendefi Jánosné; Bocskay Sára, Bagdi Györgyné; Bocskay Judit. Bánfi Kristófné; Bocskay Kristina, Palocsay Horvát Györgyné; Bocskay Ilona, Haller Gáborné. Férfi gyermekei ezek voltak: Bocskay István, ki most él; Bocskay Jeremiás; B o c s k a y G á -

bor; Bocskay Simon, és ötödik nem tudom ki. Ezekben kettő pap lött, hárma megházasodott volt, de mind ez férfi gyermeki magtalan holtanak meg. Mindenestől Bocskay Györgynek tizenöt fia leány volt, de ezek kívül az többi mind kicsinységekben holtak meg.¹⁹

Minthogy e sorokból az a körülmény vált bizonyossá, hogy Bocskai György fiai közül 1604-ben csak István élt, a többiek pedig már előbb utód nélkül elhaltak, tehát a Görgényi nyomán elindult történetíróknak a fejedelem Gábor nevű testvérével annál kevésbé lehetett, mit kezdeniök, mivel életkorban is több, mint négy évtizedes eltolódás mutatkozott az állítólag 1616-ban elhunyt ifjúhoz viszonyítva. Ezért először talán NAGY IVÁN kényszerült a család Zemplén megyében maradt ágához fordulva, az ott élt megfelelő korú férfiak közé egy Gábor nevű ifjút is betoldani.²⁰ Nagy Iván azonban az „interpoláció” alkalmával elmulasztotta arra is tekintettel lenni, hogy a zempléni Bocskaiaknak az egeresi uradalomhoz éppen semmi közük sem lehetett, hiszen a fejedelemnek 1606. december 17-én Kassán kelt végrendelete szerint erdélyi birtokai közül a zempléni ághoz tartozó Bocskai Miklósnak csak Görgényt, Vécset, Sajót juttatta. A továbbiakban a kaplonyi jószágot Egeressel együtt saját nőtestvérei gyermekeinek: Bánfi Lászlónak és Haller Gáborné fiainak hagyományozta.²¹ Amennyiben azonban az itt említett Kaplony nem volna azonos a hasonló nevű szatmármegyei községgel, a Károlyiak uradalmával, hanem a kissé alább, tévedésből ugyanígy Kaplonynak írt belsőszolnokmegyei Kapjonnak felelne meg, abban az esetben a fenti Egresen is a kolozsmegyei Egerest kellene értenünk. Ezt az, utóbbi körülményt látszik megerősíteni az erdélyi helyzettel inkább ismerős SZAMOSKÖZY, aki az 1604-i eseményekkel kapcsolatosan mondja: „Bocskaynak sok jószága és várai voltak Erdélben, úgymint Kaplan vidéke, Vechy, Sajó, Déva, Egeres etc.” Utána BETHLEN FARKAS is Görgény, Egeres, Sajó és sajtóhibával Kaplánynak írt várakat meg kastélyokat nevez meg.²²

Nagy Ivánék tarthatatlan állításának teljes mellőzése után vizsgáljuk meg a másik végletet is, feltéve a kérdést: vajjon BENKŐ vagy az ő adatszolgáltatója honnan vehette a Bocskai Gábor halálzási évül állított 1550. esztendőt? Elismerem, BENKŐ-

¹⁹ Szilágyi, Szamosközy I. tört. maradv. IV, 239—40.

²⁰ Nagy Iván, Magyarország családai. II, 133.

²¹ Katona István, *Historia critica regvm Hungariae*. Buda, 1794. Tom. IX. ord. 676—7.

²² Szamosközy, i. m. IV, 240—41. — Bethlen, i. m. VI, 102.

nek annyiban igazat kell adnunk, hogy a sírkő kitöredezett számjegyeinek másodikául helyesen látta meg az egykori véset 5-ös számát Szerszámmal vésett sarlós bekanyarodása, a törés okozta egyenlőtlen élű vonalkák között, még ma is világosan megkülönböztethető. Egy második 5-ös és utána 0 azonban már csak azért sem lehetséges, mert ebben az esetben — most csakugyan a fejedelem testvérére gondolva — alig elképzelhető, hogy Bocskai Györgynek és feleségének két édes gyermeke között 26—27 évre terjedő életkorbeli különbség lehetett volna akkor, amikor náluk fiatalabb testvéreik is voltak. Hiszen a fejedelem 1606. december 29-én bekövetkezett halálakor 49 évesnek mondatik,²³ a Benkő szerinti betoldás pedig Bocskai Gábor születési évéül az 1529—1531 közötti időre utalna. De a Benkőtől elképzelt évszám azért sem állhatja meg a helyét, mivel Egeres sokkal későbbre, vagyis csak 1570-ben jutott Bocskai György tulajdonába.²⁴ Ezt megelőzőleg tehát fiát ide semmiképpen sem temethette volna.

Tegyük most már félre az eddigi megállapításokat. A helyes évszám meghatározásának kiindulási pontjául egészen ötletszerűen belekapaszkodom a sírkő szövegvégződése alá hegyes vasdarabbal bekarcolt 1573 esztendőbe. Mit jelenthet ez? Ha az egyes számok körvonalának jellegéből következtethető közeli egykorúságot elfogadom, akkor azt a bizonyítékot nyerem, hogy a hivatkozott esztendőben a kőnek már meg kellett lennie. Ebben az esetben fel kellene tételeznünk, hogy a karcolást vándorló, vagy kiránduló látogató készítette; de így ugyan hol maradt a kirándulók firkálgatásának legfontosabb kelléke: a betűpárral (monogrammal) való névmegjelölés! Mivel pedig ez hiányzik, az 1573 évszámot lehetetlen másképpen, mint a kővel összefüggőleg magyaráznunk. Önként kínálkozik az a feltevés, hogy a kő helycseréje után (1616!) az egyházközség lelkipásztora emlékeztetőül felkarcolta a kimorzsolódott évszámot, amelyet netalán még maga is épen látott, vagy ha az akkor szokásos papmarasztás következtében csak most foglalta volna el új állomáshelyét, valamelyik írni-olvasni tudó hívétől értesült róla.

Feltevésem bizonyítékaképpen idézem az egeresi Bocskai-várkastély kőkapúkeretét a síremlék feltételezett korát közvetlenül megelőző évből, 1572-ből, továbbá a szomszédos gyөрvásárhelyi Gyөрőfi-Mikola-sírkövet két évvel későbbi időből, 1571-ből. E há-

²³ Bocskai István gyulafehérvári síriratát l. Bod Péter, Hvngarvs Tymbavles. Enyed, 1764. 38 és Bethelen F., i. m, VI, 497. — Gyulaffi Lestár történelmi maradványai: Magyar Tört. Emlékek. II. oszt 36. 74.

²⁴ Kelemen Lajos, Kalotaszeg történelmi és műemlékei. 6.

rom, teljesen egykorú műemlékünk díszítő és ábrázolásos faragásában, valamint betűképzésében mind korabeli, mind stílusbeli egyezéseket, sőt azonos mesterkéztől eredő vonásokat vélek felismerni.²⁵ Ezzel azután eljutottunk az itt tárgyalt emléket alkotó kőműves-mester személyéhez. Azonosságának megállapítása kutatásunknak legbecsesebb fejezete, amely egyúttal végérvényesen eldönti sírkövünk keletkezésének idejét is.

2.

Bocskai Gábor emlékkövééről — koptatottsága ellenére is — megállapíthatjuk, hogy ha alkotója talán nem is művész, de iparának mindenesetre kiváló mestere, aki vállalkozásának szobrászi munkáját is dicséretesen oldotta meg. Alakjaiból nem hiányoznak az arányok, elrendezésükből az ízlés, kiképzésükből pedig a nagy gyakorlat. De ugyanezt állapíthatjuk meg az egyszerűbb díszítőelemek, valamint a betűk faragásából is. Látszik, hogy megbízatásai közben nem egyszer szoborszerű művek alkotása jutott feladatul, ezért e domborműben is faragványának elemei jobban kiválnak az alaptól, mint mestertársai munkáiban. Ilyenformán személyét nem kereshetjük sem falusi kontár-mesterek, sem városi kisebb értékű céhbéliek között.

A kő faragását befejező s eddigelé éppen semmi figyelemre sem méltatott mesterjegy bal szakállától megfosztott nyílveszeje kolozsvári munkának határozza meg. Ugyanis SÁNDOR IMRE a kolozsvári kőfaragók valamennyi mesterjegyén előforduló nyílveszést az itteni kőfaragóiskola jegyének határozta meg.²⁶ Ezt figyelembevée, most már nem okoz nagy fejtörést az előttünk álló betűk azonosítása. Az egykori kőművesmesterek között válogatva, tehát az *S — I* betűpárt a híres-neves SERES JÁNOS nevére, a hanyatt fektetett *Z*-t pedig *szécsi*, illetőleg régies helyesírással *zeechi* előnévére egészíthetjük ki.²⁷ Jóllehet mesterünk származáshelyé-

²⁵ E tanulmányom kidolgozott tisztázata, sok más kéziratokkal együtt, Zalaegerszegen ért bombatámadásban lelte halálát. Hiányosan megmaradt adatgyűjtésem alapján a fent érintet egybevetéseket már nincsen lehetőségem újból elvégezni.

²⁶ Sándor Imre, A kolozsvári farkas-utcai ref. templom régi sírkövei: Dolgozatok az ENM. Érem- és Régiségtárából. 1913. 210. és kny.

²⁷ Ezen az alapon megerősíthetjük Sándor Imre állítását (i. h.), hogy a kolozsvári Wolffard-féle ház és a gyulafehérvári Hunyadi-sírláda (tumba) mesterjegye nem azonos Seres Jánoséval. Ugyanis azoknál a családnév kezdőbetűjeképpen megint csak *Z* következik, ez pedig sem hangtanilag, sem helyesírás szempontjából nem felelhet meg a magyar *S*-nek.

nek megjelölését csupán az itt előforduló rövidített jelzéssel s csakis e vonatkozásban használta, kiegészítésemet mégis helyesnek kell tartanom. Ugyanis a szilágysági Szécsről valószínűleg a XVI. század elején Kolozsvárra származott, innen pedig a XVII. század második felében Szucsák községbe átköltözött s ott még ma is virágzó Seres-család tagjai évszázadokon keresztül hol elhagyták, hol megtartották előnevüket, sőt többszöri megtörtént, hogy a családnevet az előnévvel helyettesítették.²⁸

Mesterjegyünknek elemeire való felbontásával s az egyes elemeknek pontosan találó azonosításával tehát reátaláltunk az irodalmilag gyakran emlegetett mester személyére s ezzel együtt első ismert alkotására. De hogy állításomat még jobban alátámaszthassam, hivatkozom Seresnek a kolozsvári farkas-utcai templomban megmaradt s ma ideiglenesen az Erdélyi Múzeum Régiségtárában őrzött síremlékére.²⁹ Ugyanis sírkölapjának bemélyített képes mezéjében ritkásan elhelyezett levéldíszítményekre sokszorosan tagolt reneszánsz pajzs képeztetett ki. Ennek közepén levő szívidomban pontosan ugyanazt a mesterjegyet találjuk, mint amelyre Bocskai Gábor emlékkövén is reáakadtunk. A különbség mindössze csak annyi, hogy az *S* betűt Seres sírkövére fordított vonalvezetéssel *S*-nek faragták. Ez az eltérés abban a körülményben lelje magyarázatát, hogy Seres emlékkövét természetesen már nem ő, hanem valamelyik legénye, vagy még inkább valaki idegen mester faragta, aki a betűk felrajzolásakor nem tanúsított elég gondosságot.³⁰

Seres sírkövéről — az elmondottakon kívül — még azt is megtudjuk, hogy 1579. március 24-én 45—49 éves korában múlt ki az árnyék-világból.³¹ Minthogy ilyen formán önálló mesterré az 1550-

²⁸ A kolozsvári sáfárpolgárok és adószedők számadáskönyvei (A kolozsvári román állami levéltárban használtam). — A kolozsvári ötvöscéh jegyzőkönyvei (Kelemen Lajos szívessége folytán az ENM. levéltárában tanulmányoztam). — Jakab Elek, Kolozsvár története. II. — A kolozsvári házsongárdi temető régi sírkövei (Kézirat). A szucsáki ref. egyházközs. anyakönyvei.

²⁹ Először gr. Esterházy János közölte az ArchKözl. IV, 3—8; azután Sándor I., i. m. 208—11. — Jó képét l. Balogh Jolán, Kolozsvár műemlékei 45. kép s ugyane szerző: A késő renaissance és a korabarokk művészet: Magyar Művelődéstört. III, 560. — Helykímélés miatt a kő szövegének leírását nem ismétlem.

³⁰ Sírkövén levő mesterjegye baloldali kísérotagját képező *I* betűt erős kopottsága miatt Sándor Imre nem vette észre, jóllehet halvány körvonalai megfelelő világításban még ma is láthatók. A farkas-utcai templom 1910 körül történt helyrehozásakor a lebontott karzatról reázuhanó vakolat- és téglatörmelékektől a kő is újabb rongálódást szenvedett; ennek következtében e betű körvonalai is jobban elmosódtak.

³¹ A síremlék sérülései miatt az egészen pontos életkort nem lehet megállapítani.

es évek végefelé avathatták, már ez a körülmény is két évtizednyi-
nél alig több időközre szűkítette azt a kört, amelyben Bocskai Gá-
bor síremlékét alkotnia kellett. Tekintettel azonban arra a körül-
ményre, hogy munkáján már sok éves gyakorlottságot, illetőleg
tökéletesedést állapíthatunk meg, ezért az alsó határ — a kezdő
ponttól számítva — mind közelebb tolódik az egeresi síremlékre
karcolt 1573 évszámhoz. Miután tehát a mester személyének meg-
állapításával legbiztosabban megcáfolhattuk a síremlék elkészíté-
sének eddig elfogadott idejét, ezzel egyúttal mintegy félévszázad-
dal toltuk hátrább a XVII. század első tizedeibe semmiképpen
bele nem illő stílusát. Az így körülhatárolt húsz és valamennyicske
esztendőt azután még tovább szűkíthetjük, ha az egészet megfelez-
zük Egeres birtokba vételének előbb már hivatkozott 1570 évével.
Ilyenformán tehát az 1570—1579 közötti évtizedet zártuk körül,
amelybe hasonlóképpen beleilleszthető a tőlünk megjelölt időpont.
Ha a kirajzolt kör további záródása érdekében pedig tekintetbe
vesszük az 1573-as évszám felkarcolásának körülményeiről mon-
dottakat, vagyis akár elfogadjuk annak emlékeztetőül való fel-
jegyzését, akár pedig egykori ide tévedt vándorló, vagy kiránduló
látogató firkálásának tulajdonítanók, mindenképpen bizonyoságot
lelünk benne a sírkőnek egyidejű meglételére. A most már 1570—
1573 évre szűkített időköz azután még bizonyosabbá teszi e sírem-
léknek 1573-ban történt faragását, mert hiszen ha Bocskai Gábor
ennél az évnél korábban hunyt volna el, édesapjának 1571-ben,
vagy ezt megelőzőleg bekövetkezett elmúlása miatt,³² a család fiú-
ágán őrajta kívül aligha lehetett volna más tagja, aki a várkastély
építését folytathatta volna. Halála tehát csakis az építkezések be-
fejezése, vagy legalább is a kapuzat felállítása, közelebről meg-
határozva pedig 1572 után történhetett. Ezzel — azt vélem — be-
is bizonyosodott e kövel kapcsolatos állításom, s így az itt nyugvó
ifjú halálozási évül bátran mondhatjuk az 1573. esztendőt Egy-
úttal azután minden erőszakolt feltevés is megdőlvén, emlékében
most már életre kelthetjük Bocskai Györgynek eleddig figyelemre
sem méltatott nagyobbik fiát: István fejedelem testvérbátyját.

3.

Bocskai Gábor személyéről — az eredet és a vég adatain kí-
vül — ma még mindössze csak annyit állapíthatunk meg, hogy
mivel 1554 táján született, mintegy két-három esztendővel idősebb

³² 1571-ben Bocskai György özvegyét említik [Majláth Béla, Jelen-
tés a sóvári Soós-család oklevéltáráról: Századok 1882. 55].

lehetett fejedelmi öccsénél. De vele kapcsolatosan még ki kell térnünk Szamosközynek arra a kijelentésére, hogy a felnőtt öt Bocskai-fiú közül kettő pap lett volna, három pedig megházasodott. Minthogy azonban az ötödik fiú nevét SZAMOSÖKZY „nem tudom ki”-nek határozta meg, mutatja, hogy értesülései azokban a mellékkörülményekben, amelyek udvari történetíróvá létele előtt történtek, nem föltétlenül pontosak. Hiszen ha a testvérek közül az eléggé korán elhunyt Gábor akár pap, akár pedig házas lett volna, ezt a körülményt sírkövének felirata föltétlenül tartalmazná; ezzel azonban éppen azt örökítette meg, hogy *vix dum contigerat florentia tempora vitae, occubuit fato prima iuventa suo*. Vegyük tehát alaposabban szemügyre azt a körülményt, hogy Bocskai Gábor éppen csak reálépett felnőtt kora küszöbére, amikor befejezte hihetőleg még az édesapjától megkezdett egeresi építkezést. Minthogy pedig a szülők a bihari Szentjobbon és Kismarján laktak, ellenben korán elhunyt fiúk az új uradalom templomában talált nyugvóhelyet, ez a körülmény nagyon valószínűvé teszi, hogy Egeres már 1571. évben néhainak mondott Bocskai György halála utáni osztozáskor jutott Gábornak osztályrészül. Tehát ha Szamosközy állítása ellenére Gábor csakugyan nőtelen volt, mégis netaláni házassági szándékára utalhat az uradalom tényleges átvétele. E szándéknak különben fiatal kora sem mondhatna ellene, hiszen a főemberek gyermekei között eléggé szokásos volt a korai házasságkötés. A megtett előkészületek azonban befejezetlenül maradtak: végzete máris sietve pontot tett jobb sorsra méltó, jámbor, jellemes életére (*Dignum fortuna multo meliore fuisse. Et genus et virtus et pia vita docent*). Ilyenformán kétségtelen valóságnak mondhatjuk, hogy nőtelen legény-korban hunyt el.

Egyébképpen még továbbmenve, kétséget támasztunk aziránt is, hogy bármelyik testvére a papi pályát választotta volna. Hiszen köztudomású, hogy a Bocskai-családnak mind bihari, mind pedig zempléni ága erős kálvinista, a nagybirtokos protestáns ifjagnak pedig ebben az időben nem volt szokása az egyházi pálya felé való törekvés. Különben Bocskai Gábor vallását illetőleg is határozott bizonyítékkal rendelkezünk. Sírkövének felirata ugyanis magyar nyelvű bibliai idézettel kezdődik s minthogy a katolikus bibliafordítás — a kódexbeli emlékektől eltekintve — csak félévszázad mulva születik meg, de különben is a belőle vett idézetek a katolikus hívők ajkán soha sem is váltak annyira szokásosokká, mint a protestánsoknál, ezért e körülmény is szűkebbre szabja a kört kutatásunk körül.

Bizonyos, hogy a református KÁROLI GÁSPÁR teljes bibliafordítása csak 1590-ben jelent meg, pedig a sírkőre vésett idézet első tagja (*Boldogok a halottak, kik az Urban halnak meg*) szó szerint egyezik János apostol Mennyei jelenések könyve XIV. rész 13. versének Károlitól fordított szavaival. Igaz ugyan, hogy a második tag (*mert attól fogva nyugodalomba vadnak*) merőben eltér amattól. E jelenség magyarázatára a következő feltevések adódnak:

a) Nem mondhatnók teljes lehetetlenségnek, hogy az idézetet utólagosan, vagyis a síremléknek falba való beágyazása alkalmával (1616-ban) vésték volna a kőre. Ennek azonban sem okát adni nem tudnók, sem vele megmagyarázni nem lehetne a bibliai idézet második tagjának egészen eltérő-voltát.

b) Ha tehát az előbbi lehetőséget egyszerűen kikapcsolnók, abban az esetben csakis olyan fordításra gondolhatnánk, amely 1573-ban már ismeretes volt. Igaz, hogy a fentivel megegyező ilyen szövegre eddig nem találtam, ennek ellenére mégsem képtelen gondolat, hogy ne lett volna egy bizonyos, azóta azonban nyom nélkül elveszett kiadványunk. Hiszen éppen Bocskai Gábor testvérénjéről, Báthori Kristófné fejedelemasszonyról, tudjuk, hogy a protestáns egyházat és egyházi férfiakat támogatta. Tehát miért ne fogadhatnók el azt a nagyon tetszetős lehetőséget, hogy egy, ma még lappangó, akár nyomtatott, akár pedig nyomtatásra várt fordításból örökít meg idézetet Bocskai Gábor síremléke. Ilyenformán még a Károli-féle bibliai szöveggel való részbeni egyezést is megmagyarázhatnók azzal a körülménnyel, hogy a fordításnál Károli, vagy fordító társa felhasználta a feltételezett könyv egyes, megfelelő értelmű és tetszetős fogalmazású kifejezéseit.

4.

Bocskai Gábor síremléke eddig bár eléggé sok szóbeszéd tárgyát képezte, a bizonytalanság miatt, amelybe a jóhiszemű hamisítás révén került, elveszítette nem csekély jelentőségét. Most azután, hogy eredeti arcát sikerült kihámozni, inkább reá kell irányítanunk figyelmünket.

1. nagy fejedelmünkkel kapcsolatba hozható minden, amúgyis csekély számú emlékünkre. Családjának nem egy tagja érdemes egyéniség, aki az erdélyi történelem színterén is megjelenik. De a személyek alakjának tisztázásán kívül, feldolgozásra vár uradalmainak, különösen pedig Egeresnek, ennek az egykor tekintélyes helységnek története is. Jelentőségét az is példázza, hogy Várad felől a Kőrös medre mellett a Nádas patak mentével a Szamos

völgye felé megnyíló útvonalra merőlegesen egykor itt húzódott az a gyepűvonal, amely a Kapusoktól északra fordult. Majd a tátrjárás utáni időben a kolozsmonostori apátság birtokai között északnyugatra a legtávolibb egyházas hely, mintegy határszélén helyezkedve el a bihari püspökség kalotai és az erdélyi püspökség kolozsi főesperessége között³³. Későbbi jelentős helyzetét az a körülmény bizonyítja, hogy — bár falu volt — évenkénti adójának megállapítása mindenkor országgyűlési határozat tárgyát képezte³⁴, a fejedelmi korban pedig az országos postálkodásnak egyik átmentő állomása lévén³⁵, köz- és magán-forgalma állandó volt. Építményei közül reánk maradt várkastélya s temploma helyrajzának számbavétele érdemes művészettörténeti kérdések megoldását eredményezné.³⁵

2. Emlékművünk jeles kidolgozása és alkotója személyének megállapítása egy lépéssel előbbre visz XVI. századbeli kőfaragóművészi iparunk ismeretében.

SZÉCHI SERES JÁNOS kolozsvári polgárcsaládból származott, amely mind a XVI., mind pedig a XVII. század folyamán sok, országoshírű mesterembert és derék városvezetőt adott magyar közönségünknek. A család magasabb értelmi színvonalát és tekintélyét jellemzi az a körülmény, hogy Bethlen Gábor fejedelem kolozsvári látogatásai alkalmával Seres István ötvösmester családi házában szokott megszállani, I. Rákóczi György pedig 1647 decemberében Seres Tamásnak volt vendége.³⁷

A Seres-család tagjai, kolozsvári életük idején, általában véve az alkotó-formáló mesterségeket (kőművességet, ötvösséget) választották életük pályájául, iparuk természeténél fogva művészből, vagyis magasabb szellemi színvonalat képviselve, mint csupán az erőkifejtést igénylő avagy csak gépiesen sokszorosító foglalkozást űző mesteremberek. Ilyenformán alkotásaikat kutatnunk, illetőleg munkáikra több figyelmet szentelnünk, érdemes feladatnak bizonyulna, annál is inkább, mivel a folyamatos kiválasztódásnak és kifinomodásnak föltétlenül növekvő értékeket kellett létrehoznia. Amikor pedig a család ilyenirányú képessége kimerült, tagjai anél-

³³ Balázs Éva, Kolozsmegye kialakulása. 15, 42—3.

³⁴ Erdélyi Orsz. Gyűlési Emlékek. VI. és köv. kötetek.

³⁵ Jakab, i. m. II, 252.

³⁶ Balla Mihályi egeresi lelkipásztor öt év előtt a templom monográfiájára gondolt. E tanulmány megsemmisült, teljesebb kidolgozása is e célból készült.

³⁷ Segesvári Bálint krónikája: Erd. Tört. Adatok IV, 182. — Kolozsvári sáfárpolgárok számadáskönyvei (A kolozsvári román levéltárban használtam). — Jakab, i. m. II, 535.

kül is hivatást változtattak: az ipari pályáról a mezőgazdaságira, majd idők folyamán kisebb részük a közpályák felé fordult, míg nem nagy részük maig is kisbirtokos földműves maradt. Legujabban azután a művészi készségű ősöknek alkotó erőben kipihent és felfrissült hajlama újra jelentkezett egyik-másik leszármazottnál.

SERES JÁNOS, miként Sándor Imre megállapította, a kolozsvári kőfaragó iskolához tartozó kőműves volt.³⁸ Ez azt jelenti, hogy kolozsvári mesterek tanítványa lévén, azt a mesterségbeli és művészi ízlést képviselte, sőt tökéletesítette, amelyet városunknak közvetlenül olasz hatások alatt nevelkedett építőiparosai nemzedékről nemzedékre átadott tudásukkal az ősi alapból kialakítottak. Bár a mai közhasználatban már más tartalma van a kőműves szónak, mint amit a fejedelmi korban értettek rajta, mégis (nagyjában ezt a fogalmat takaró caementarius és lapicida megjelölés mellett) a Seres kövére vésett *sculptor lapidum* kifejezésen akkor is a művészibb munkára inkább képes mestert értették, tehát olyant, aki nem csupán „ügyes ajtófélfákat, ablakkereteket, epitaphiumokat farag”, sőt „a figurális ábrázolásban” sem „gyöngye járatlan”.³⁹ Minthogy pedig a *sculptor* szó idők folyamán a képfaragó, szobrász fogalom jelölésére szűkült, most megtalált munkája mellett már ez a jelző is bizonyítja, hogy Seres a kőműveseknek ahhoz a kisebbik csoportjához tartozott, amely alakokat tudott faragni, e munkát vállalta, sőt „insignis (kiváló, jeles) sculptor fuerat lapidum” megjelölése is bizonyítja, hogy ömagának is keresett mesternek kellett lennie. Polgártársai előtti érdemeinek elismerését jelöli az a körülmény, hogy az 1574-ben épített monostor-utcai kapuhíd munkálatainak felülvizsgálását a város reá bízta. Szakértői munkájáért az előljáróság meg is vendégelte. Vagyonosodását tanúsítja, hogy farkas-utcai házára az adókívetők — valószínűleg újabb építkezései miatt — 1575-ben háromszor annyi adót róttak, mint a megelőző években.⁴⁰ De tekintélyes érdemeit bizonyítja elköltözött testének a farkas-utcai templom szentély-részébe való temetése is. Ez a körülmény különben az utcájabeli templom szeretetén kívül arra is utalhat, hogy Seres e megbecsülést talán a templom körül teljesített saját kezemunkájával is kiérdemelte. Ezzel a kö-

³⁸ Lásd a ²⁶ jegyzetet!

³⁹ E jellemzés ellenkezőjét állította róla Veres Endre [Kakas István életrajza. 38 és Magyarország Műemlékei I, 71], tévesen Seresnek tulajdonított mesterjeggyel ellátott faragványok alapján (Hunyadi Jánosnak Ja gyulaféhevári Székesegyházban levő 1551-beli tumbája, valamint Wolffard Adorján kolozsvári házának 1579-ben készült szemöldök-köve).

⁴⁰ Mindkét utóbbi adatot Sándor I., i. m. 210—1. lapjáról vettem át.

rülménnyel azután azt is meghatároztuk, hogy mesterünk az akkori Kolozsvár általánosan elfogadott vallásának az unitárius egyháznak volt a híve. Hiszen ha a lakosságnak akadt is valamelyes más felekezeti töredéke, a templomokban mindenütt az unitárius egyházi szolgálatot látták el. Minthogy Báthori István lengyel király és erdélyi fejedelem csak két évvel később, 1581. május 12-én Vilnában kelt adománylevelével ajándékozta a farkas-utcai templomot és zárdaépületet a jezsuitáknak⁴¹ s bárha Báthori Krisztof már 1579-ben behívta őket a városba, mégis ez csak Dávid Ferencnek fogságba vetése után történt, így tehát Seres halálakor e templomnak is még mindég unitárius kézen kellett lennie.

Az évszázadok egymást sűrűn követő rombolásai mérhetetlenül sok és nagyértékű műemlékünket semmisítették meg. Bizonyos, hogy a múzeumok s egyéb gyűjtemények anyaga — a világstatisztika szerint — minden 50, legfennebb 100 év alatt háromnegyed részben kicserélődik, a gyűjteményeken kívüli műértékek-nél pedig e pusztulási folyamat még hamarabb bekövetkezik. Minthogy azonban e szomorúan szükségszerű törvény egy csekély százaléknak mégis csak megengedi a fennmaradást, éppen ezért lehetetlen, hogy Seresnek mintegy negyedszázados munkálkodásából csupán csak e hírmondó maradt volna reánk. Bizonyosra veszem a győrvásárhelyi sírkövhöz s az egeresi várkastély szobrász-kőműves műveihez való közét is. Továbbá BALOGH JOLÁN Izabella királyné (†1559) és János Zsigmond fejedelem (†1571) gyulafehérvári sírládáinak faragásairól megállapította, hogy bár kombinációjukban német hatás is megfigyelhető, mégis az ábrázolásmód egyszerűsége, a stílus valóságossága, legfőképpen a fejtípus inkább a kolozsvári magyar kőfaragó iskolához kapcsolják, mesterükül pedig éppen Seres Jánost sejti.⁴²

Seres minden jelessége ellenére sem hallgathatjuk el személyének egyik jellemző oldalát, mondjuk: fogyatékoságát. Ugyanis a Bocskai-émlék szövegét faragó mesterembernek a legcsekélyebb latin tudása sem volt. Fentebb láttuk, hogy a latin feliratban *R* helyett több helyen vésett *B* betűt; ebből munkája befejezése előtt négyet ugyan kijavított,⁴³ de négy még mindég helyesbítetlenül maradt.⁴⁴ Ezen kívül pedig másik két értelemzavaró vésési hibát

⁴¹ Jakab, i. m. 269—72.

⁴² Magyar Művelődéstört. III, 560.

⁴³ A 4. sorban *VERO*, az 5. sorban *GABRIEL*, a 15. sorban *CREVERVNT*, a 18. sorban *VIRTVS*.

⁴⁴ A 7. sorban *COANTIGEBAT*, a 8. sorban *PBIMA*, a 10. sorban *PBOLE* és *EBAT*.

is elkövetett.⁴⁵ E botlások, a polgárság kellő iskolázottságát és a városi közigazgatásban is megkívánt valamelyes latin nyelvtudását véve figyelembe, mai elgondolásunk szerint szokatlannak tűnnek fel. Ezt a jelenséget kétféleképpen kísérlehetjük megmagyarázni. Egyik az volna, hogy Seres János mester csupán a kő szobrászi munkáját végezte, míg a betűvésést valamelyik ügyesebb legényére bízta volna. E feltevés mellett azonban a másik magyarázat is megállja helyét, annál is inkább, mert a szövegvévésért is a munkavállalót terhelte a felelősség, a mesterjegy ugyanis a szövegvégződés alá helyeztetett. Ellenben állapítsuk meg, hogy a latinos műveltséget nem szabad a latin nyelvtudással összetévesztenünk; különösen lehetetlen pedig a XVII. századbeli képzettség kereteit a XVI. századbeli általános viszonyokra reá húznunk, tekintetbe véve, hogy már maga az anyanyelven való írni-olvasni tudás is nagy vívmánya e század közmívelődési törekvéseinek. Hiszen még a XVII. században is találunk olyan betűmetsző kőművesmesterekre, akik nemcsak latinul, de még anyanyelvükön sem tudtak olvasni, különben nem történhetett volna meg, hogy sírkő-szövegek a vézés közben elkövetett hibák miatt éppen kegyeletsértő értelműre torzultak el.⁴⁶

Seres e fogyatékoságát tulajdonképpen még bizonyítékul is felhasználhatjuk. Ugyanis alkotásaiban bizonyos mértékig megnyilvánuló olaszos hatás vándoréveinek Itália felé való bujdosását tételezhetné fel; tekintettel azonban arra a körülményre, hogy nem tudott latinul s így hihetőleg olaszul sem értett, valószínűnek tarthatjuk, hogy Kolozsvár falai közül huzamosabb időre nem nagyon távozott el, vagy legalább is nem ment olyan helyekre, ahol az olasz, vagy latin nyelv tudása elengedhetetlen, de nem fordult meg ott sem, ahol a német befolyás stílusára mélyebben hathatott volna. Amíg egyfelől örömmel állapíthatjuk meg őseredetű képességét másfelől mégis sajnálnunk kell az alkotókészséget fejlesztő, nemesítő, országot-világot bejáró nagyobb tanulmányutak hiányát.

⁴⁵ A 7. sorban *COANTIGEBAT*, a 11. sorban *EXPONNI*.

Itt jegyzem meg, hogy a 7. sorban levő helytelen zagyvalék helyett megfelelő lenne a „contingebat”, azonban a versmérték föltétlenül a „contigerat” időt kívánja meg.

⁴⁸ Legkirívóbb példája ennek „mészaros Teömösvári Gyeörgy két szép leiániának” 1646. évbéli sírköve a kolozsvári házsongárdi temetőben (II. oszt. C. tábla 881. sz. sír).

